

УДК 327::911.3]:32.01

DOI: <https://doi.org/10.22182/pr.6312020.3>

Оригинални научни рад

*Милош Кежевић**

Институт за политичке студије

ГЕОПОЛИТИЧНОСТ ПОЛИТИКОЛОГИЈЕ

Могућности геополитике као геополитикологије

Сажетак

Аутор полази од неспорне потребе политиколошког тумачења конфликтних процеса који угрожавају настале, трајуће и замишљене политичке структуре. Животна реалност на два начина упућује на просторност политичких појава. Први је њихова очигледна просторна, то јест територијална утемељеност и разграничени облик, а други просторна позадина и узрочност онога што се представља као непросторно, постпросторно, транспросторно, тј. виртуелно. Датости природе постојано утичу на политику, иако се понекад недовољно уважавају. Географија није само дескриптивна наука већ и корпус знања узрока природних и друштвених појава. Физичка и социјална географија могу помоћи политичкој науци у бољем сазнању просторних феномена политичког живота. Политикологија није увек наклоњена геополитици јер је схвата као нетеоријски део политичког искуства, или само као један од артефаката историје политичких идеја. Политикологија у извесним случајевима испољава одбојност према геополитичком расуђивању. У глобализацијским токовима и глобалном поретку лако се препознају компоненте геополитике.

* Главни уредник часописа Национални интерес

Аутор је на становишту да је глобализација уједно и геополитизација, као што глобалистичке и антиглобалистичке теорије садрже премисе теоријске геополитике. Импулси истраживања светске ситуације уобличују се у различите типове научних и медијских дискурса. Геополитички дискурс је побуђен сусретом материјалности простора и привидне нематеријалности политике. Одатле је за дубље разумевање практичних питања и теоријских недоумица око научног додира географије и политике, од значаја управо феномен геополитике.

Кључне речи: простор, природа, географија, политика, политички простор, политикологија, геополитизовање, геополитика, геополитикологија

УВОД: РАЗАБИРАЊЕ СМИСЛА СУКОБА

Да ли је са футуристичке тачке гледишта на друштво без сукоба смислено рећи да су сукоби бесмислени? Може бити да је такав идеал будућег друштва смислен, али само као идеал. У стварности мимо идеала је друкчије. У савременом добу друштвени сукоби не само да не слабе и не нестају него се, по свему судећи, множе и појачавају. Они се, заправо, одвијају и трају чак и када се не опажају и не осећају. У промишљању друштва у коме се не увиђа и не превиђа сукобност, не доспева се до истиноликости амбијента у коме смо, који нас са разних раздаљина окружује. Одатле је у сазнајним поступцима потребно потискивати сколности ка хармонизовању онога што, у ствари, није онакво какво би требало да буде у складу са жељама.

Ко мисли да се политика збива само да би се смиривали у надзирали и актери друштвених сукоба - или оних који сматрају да политика не би смела толико да опседа људе да не би заоштравала њихове међусобне сукобе - даве се у истој бари једноузрочне искључивости. Они, наиме, са супротних становишта умишљају искључиве разлоге потребности и

непотребности политике као културне и цивилизацијске појаве. Док је за једне је слобода политике, и слобода достигнута политиком циљ, за друге је циљана слобода од политике услов слободе појединаца, заједнице, друштва.

Политичко ослобађање с једне стране, и неполитичко ослобађање с друге стране, свакако су различита схватања заснована на друкчијим вредностима и стремљењима. Међутим, у обе склоности тумачења прве и последње сврхе политике, политика је упадљиво увек тамо и када се догађају или наговештавају друштвени сукоби. Да би се схватио дубљи смисао политике потребно је, дакле, тумачити смисао друштвених сукоба који је обликују, уред којих се политика одвија, које политика изазива и које политика тек може да изазове. Да би се ублажили и превазишли друштвени сукоби, неопходно их је разумети у њиховом политичком смислу.

Иако сукобе не изазива само и једино политика, друштвени сукоби опседају политику. У политици се, међутим, рефлектују и сукоби који настају и неполитичким или бар неполитизованим областима света живота. Политика је, заправо, универзални медијум испољавања најоштријих друштвених сукоба, што не значи да у извесним околностима управо политика није најизразитији покретач сукоба.

При том ваља имати на уму да се политика структурира и процесира у два конфликтна смисла:

- 1/ Први и видљиви облик сукоба је онај који се стварно испољава у политичком животу - нормативно, процедурално и институционално уређено и контролисано, у политичкој сфери, и;
- 2/ други мање видљив или невидљив облик сукоба је у темељу политике, који се испољава понтецијално, кондиционално, латентно, виртуелно – као могућност, претња и опасност избијања конфликта у случају прекорачења постављених граница.

Друштвени сукоби су различити: политички, етнички, национални, државни, економски, религијски, културни и сл. Политички сукоби садрже претежну политичку супстанцу, али и разрешујући потенцијал деополитизовања и социјализовања.

Уочавање динамике тог потенцијала дало је повода размишљању у два далекосежна правца: политичког обликовања друштвеног до тачке максималне или оптималне уређености, и политичког разобликовања, односно превазилажења политичког друштвеним. Реч је о концептуалним склоностима у којима су, у распону од античких до постмодерних времена, судбински однос политичког као државног и друштвеног, у пракси постављан на два тенденцијска и, зашто не рећи, идеолошки тенденциозна начина.

Потребно је подсећање се да у освитима мишљења о људским колективитетима није одувек била јасна разлика између *политике* и *политее*, и *друштва*. Када је најзад достигнута, дистинкција политичког и друштвеног, потом је телеолошки разрешавана становиштима да:

1/ Политика сопственим средствима, путем политизовања односно етатизовања, ваља и треба да обликује друштво и друштвеност, и тиме да организованом политичком заједницом у лику државе обухвати, то јест подржави друштвене токове. По том ставновишту политичким средствима се обликују коначна друштвена стања, и;

2/ друштво путем социјализовања ваља и треба да умањује и сузбија утицај политике, разобличује и раствара политику у аполитичко, неполитичко, постполитичко, трансполитичко. При том је траса превазилажења политике повучена на линији социјализовања, као деполитизовања, деетатизовања, департизовања.

Ти у бити идеократски концепти су развијани вековима и као борбене идеје и идеологије свој политички израз задржали су до наших дана.

*

Сукоби су стварни у стварном животу; у нестварном су животно и стварни а може бити и нестварни. У виртуелном битисању електронског другобитка, сукоби су једва стварни – виртуелни. И нестварност донекле припада животу. Свет се, уосталом, већ увелико и умало, представља као стварност која нестаје иза хоризонта опажања. Понекад се мисли да

тренд тоталног виртуализовања припада стварности после стварности; да се испољва као постреални феномен, с оне стране фактичког, као дигитализовано и тотално контролисано послестварно.¹

Шта мења стварност, и да ли би у постмодерној оптици ишта требало да је замени? Неки сурогат, шта ли и ко ли? Филозоф Миле Савић мисли да у модерном схватању стварност не постоји изван вештачки произведеног оквира.² Вештачка стварност, дакле! Или, чак и без закључка, без „дакле“?

У случају смисленог разматрања политике и геополитике, као праксе и теорије, невоља се тим више увећава јер је у оба случаја њена предметна супстанца простор у материјалној метафори Земље. Шта онда учинити са очитом геополитичком материјалношћу? Како разумети жељу за њеним дематеријализовањем? Можда као превод на други, распојмљени, прелогички и изванлогосни језик? Или као уносни предлог заташкавања и занемаривања стварног зарад неоствареног нестварног?

Лепо је бити у свету без сукоба, али зар се толико пута већ није показало да је то немогуће. Сукоби су једно од истрајних обележја људског света. Жељена политичка хармонија је могућа тек у снохватици у чијим приказањима можда има хармоније али више нема политике. Јер политика је оглавном тада и тамо, када и где недостају склад, сагласност и мирење. Политика настаје и одвија се поводом сукоба и усред сукоба; сукоби тада добијају име политике.³ Но, то не значи да је као

1 Комуниколог Бојан Јовановић примећује да: „Виртуализација значи и стално релативизовање граница између фактичког и фиктивног - све до слома принципа стварности. Озбиљењем опције виртуелног, дигитализам припрема појединце и популације – тачније, једну светску популацију – за тоталну контролу.“ Jovanović Bojan, *Digitalna despotija*, глава „Virtuelnost, bijeg od zbilje“, стр. 120, Nova knjiga, Podgorica, 2008.

2 Филозоф Миле Савић пише: „Парадигма субјективног пројектовања постаје сама себи референтна и признаје само произведену стварност као један кохерентно конструисан универзум који се бесконачно шири. Међутим, крајња последица овакве представе света јесте слабење принципа стварности.“ Савић Миле, *Ванредно стање*, „Уместо увода: рам за скицу“, стр. 10, „Филип Вишњић“, Београд, 1999.

3 У једном до лексикона политике се подвлачи разлика: „Политички сукоб је, за разлику од онога који се разним поводима догађа међу појединцима или групама, посредовани сукоб. Због тога је за рјешавање политичког сукоба потребно дјеловање, које води рачуна о политичком посредовању, тј. о низу правних правила којима се сукоб уређује као политички однос.“ *Leksikon temeljnih pojmova politike*, одредница „Sukob“, стр. 95, Školska knjiga, Zagreb, 1990.

људска појава политика у целини нецелисходна и несврховита. Напротив, политика је дубоко смислена људска и друштвена творевина која ће обележавати човечанство у недогледној будућности.

Савршенства у људском свету, дабоме, нема. Оно чега у прегрштима очајнички има, јесу илузије о друштвеној перфекцији. Политика се храни горким супротностима, она обделава у љутим противречностима.⁴ Слатке саће бесполитике ухронијски се натапају још слађим утопијама. Када нема политичког простора нема ни политичког времена! Кошмарна јава, међутим, непрекидно потсећа на погрешност места и времена наивних а лепих жеља у ружној стварности. Политика је, дакле, непресушни емотивни резервоар самоуверености и samozаваравања, самопоуздања и малодушности, надања и незнања.

Политичке структуре које настају, мењају се и нестају, изискују пажљиво проматрање. Као што се, и поред свих припрема, изненађују природним непогодама, људи се изненађују и политичким шоковима. Отуда потичу прадавне тежње ка извесности која пружа неуgroжен и безбедан живот. Бити изван домањаја супротности и неоптерећен противречностима, бивати осигуран у до краја предвидивим околностима је исконски људски порив. Бити у сигурном ропству значи бити роб задовољан грађанско/поданичком безбедношћу. Релативно ново име за стару потребу је дефендолoшка универзалија *безбедности*.

Високо технологизована и дигитализована обележја постмoдерног доба указала су, међутим, да се мало шта у људском понашању изменило од костоломних освита цивилизације. Човек је постао најжешћи противник сопственом опстанакa, много хазарднији од непредвиљивости живе и

4 У друкчијем схватању политичког уместо супротности делују разлике. Милорад Белачић пише: „У ствари, све противречности, сукоби, антагонизми, расколи, битке и ратови који се воде у циљу потврђивања једне Истине, то јест једне кохерентне представе о властитом фактичком и нормативном идентитету, представљају разлике или заoштрени израз разлика. А када разлике прерастају у антагонизме који у својим недрима продукују пустош и смрт, тада се дешава да оне, да сама игра разлика функционално бива потчињена (неком) спору око (неког) идентитета/истог и, заправо, око оне Истине која може да буде само једна.“ Belančić Milorad, „Polemos“, глава „Uzaludna maštanja“, str. 81, *Novi nihilizam. Postmodernistička kontroverzeta*, zbornik, priredio Nenad Daković, Dom omladine Beograda, Beograd, 1996.

неживе природе. Најубитажније опасности историјског сутона и мрака потичу из политичких утицаја на људску егзистенцију. Покаткад се чини да лакомислени и неодговорни људи свим силама раде у правцу колективне пропасти која им привиђа као пут у рај. Природа се, међутим, опире и буни, природа је немилосрдна према прекршиоцима њених ритмова и складава.

Технолошке револуције нису саобразне социјалним и политичким револуцијама. Каже се да настаје целовита историјска слика у којој технологија може да очува свој историјски ход, или, како запажа културолог Александар Петровић: „То се већ и догађа ако претпоставимо да ће се оно што је почело са Француском енциклопедијом завршити Интернетом.“⁵ Шта је, када је и зашто је почело и како ће се напослетку завршити, није сасвим јасно. Већ сада је, међутим, упадљиво да је у току драматична промена досадашњег форми појединачних и заједничког живота.

Људски живот не мења само експандирана техника, већ и инвазивна политичка технологија владања. Владање људима, међу људима и над људима, никада није лишено вредности, нити је апсолутно неутрално.⁶ Колико год да политика изражава тежњу окупљања и саживота у људској заједници, политичко не само да обликује ту исконску тежњу него је и угрожава и разобликује. Политизовање није нужно и увек социјализовање, напротив, у околностима несклада политике и друштвених потреба оно може деловати атомизујуће и фрагментизујуће, асоцијално и антисоцијално. Политика која рачуна само на унутрашњу подударност стечене снаге, силе и јачине, а као резултанту занемарује релациону моћ која настаје међу људима у друштву, губи могућност успешног остварења.⁷

5 Видети: Петровић Александар, „Res publica и Res occulta“, стр. 23, у: *Хептадекагон. Речник технологије као анти-утопија (Pro et contra)*, ИЕС Институт за европске студије, Београд, 2017.

6 Видети: Кежевић Милош, „Обрасци у менаџменту мишљења. Разноликост и несталност образаца у свету живота“, глава „Мит неутралне политике“, и „Политичка технологија“, стр. 65-66. „Зборник Промена образаца мишљења. Судбина критичког мишљења у раздобљу транзиције, приредио Милош Кежевић, ДКСГ, Београд, 2011.

7 Ендру Хејвуд сматра да се политика може разумети на четири начина, као: 1/ уметност владања, 2/ јавни послови, 3/ споразум или сагласност и 4/ моћ. Hejvud Endru, *Politika*, глава „Šta je politika“, poglavlje „Definisavanje politike“, str. 11-29, Clio, Beograd, 2004.

*

Немирно цивилизацијско тло на коме се збиваву метаморфозе политичких творевина покривено је обухватним историјским називом. Историја је, у ствари, људски узрокована димензија постојања човечанства у прошлости и садашњости. Историја се остварује у истрајности људског света, она је узрокована о произведена и одржавана људском праксом.⁸ Али сумарно придати историјски атрибут неком дешавању у времену и простору, без тумачења и разумевања услова његовог садржаја, свакако није довољно. То се поготову односи на политичку појаву у историји, тим више што је политика релативна и не/трајно исторична.

Политику, наиме, обележавају сталне метаморфозе – политика је вулкански матаморфан феномен. Ипак, поред неухватљивих својстава променљивости у неочврслој лави политике уочљиве су извесне трајности. Јер, ма колико се политика испољавала као нарочити вид узбуђене, произвољне, чак и хировите људске праксе, не би смело да се сметне с ума да она, такође, испољава континуитет моћи антропогене, културализоване и цивилизоване људске повести.

Константе и варијабле у политичком животу изражавају се у временски конкретизованим склоповима. Ти склопови очитују се у хронички разграниченим историјским секвенцама разних дужина трајања, као што су: миленијуми, векови, деценије, године, или, доба, епохе, периоди, раздобља, међувремена, секвенце, интервали, етапе, фазе... Критеријуми којим се обележавају временске деонице историје су различити, јер нису само календарски прецизирани већ и конвенционално усаглашени. У периодизовању историјских и политичких процеса увек је садржан предразумевајући концепт историје у целини, и односним деловима. Слично се односи и хронополитичко схватање линеарних и укрштених, али и цикличних историјских токова.

8 Филозоф Михаило Марковић сматра да је појам узрочности настао у историји. „Ако је тачна Викоова дистинкција између природе која је самоникла и историје коју је човек створио, онда је управо историја родно место идеје ‘ефицијенте’, продуктивне историје.“ Марковић Михаило, *Критичка друштвена наука*, четврти том, поглавље „Специфичне епистемолошко-методолошке одлике друштвених наука“, стр. 41, БИГЗ, Гене-с штампа, Просвета, СКЗ, Београд, 1994.

ПОЛИТИЧКО ОБЕСНАЖЕЊЕ ПРАВНИХ НОРМИ

Политика и право се испољавају као нарочите нормативне структуре и процеси. Политичке и правне норме се не подударају нужно. У извесним ситуацијама оне могу једне другима да противрече. Политичка ситуација претходи нормативној државно-правној ситуацији. Тада се мисли да је политика преднормативни, тј. предправни фактор настанак извесног права. Уз то, политичке и правне институције непрекидно се подвргавају нормативном тумчењу које, такође, може бити двојако: правно и политичко. И то, да ствар буде компликованија, са становишта политичке и правне етике које, такође, не морају да буду нити су у пракси усклађене. Правни и државни поредак може бити изложен политичким ударима било да одолева или да се слама и пропада. Политика може, дакле, да се супротставља праву и нарушава га, али и да подржава и штити правни, тј. нормативни поредак.

У теоријском сазнавању и практиковању политике, према потребама и интересима, наизменично се истичу различите димензије политичке динамике и статике, те политичких процеса и структура. Сагледавањем разних аспеката људске прошлости показује се да политичке структуре обликују у процесима који су пресудно политички детерминисани. Ти процеси формирају *политичку историју* као маркантан део историографског корпуса.

Друштво је најкрупнија колективна људска структура у чијим оквирима настају политичке творевине које више од свих обухвата и придржава она најкрупнија - држава. Она садржи унутрашња и спољашња политичка, нормативна и институционална обележја у државном-правном и процедуралном виду. Држава се, заправо, одређује са многих становишта, са разних аспеката, на безброј начина. Чак и када се, макар и привремено, устукне пред тешкоћама оперативне и општеприхватљиве дефиниције државе, као неспорна остаје прагматична сазнајна тежња да се схвати њена суштина. О томе не сведоче само класична и модерна *политичка теорија*, него и правна теорија државе, традиционална филозофија права, политичка психологија и антропологија.

Оно што је у погледима на државу значајно за политикологију тиче се пре свега низа политичких услова у којима настаје држава, у којима се политички живи у држави и под којим се политички твори живот државе. Од немањег значаја је и промишљање мотива и, нарочито, политичких интереса за нестанак одређене државе.⁹

Живот једне државе, ма колико она била велика и снажана, није заувек обезбеђен, нарочито уколико је реч о усиљено састављеним, принудно сједињеним или разнородно сложеним државама. Отуда је о неопходно имати виду конкретне историјске околности процеса супротних смерова и циљева конструкције и одржања, али и деструкције државе. Јер, у текућем дискурсу се често мешају супротне вољне позиције у којима се живот у одређеној држави жели и не жели.

У историјским околности истовремених тежњи за опстанком сложене државе и противних настојања на њеном разлагању, ситуација међу опхрваним актерима не само да је политички и војно заоштрена него је и интерпретативно замршена. Неразумљивост стања је тим већа уколико је број укључених актера већи, али и уколико су њихове међусобне конфронтиране позиције и савези просторно и временски променљиви.

Призори конфронтација дојучерашњих савезника и пријатеља, који постају противници и непријатељи, збуњује, нарочито уколико се догађају повратци на почетне позиције. А у југословенском разбираспадном сецесионом случају су се догађали вишеструки пријатељски/непријатељски обрти. Ипак, међурепублички сукоби сецесиониста и интегралиста одвијали су се са сталним предзнаком неуспешне одбране федерације и успешног напуштања заједничке државе.

У југословенским сецесионим сукобима до пуног израза је дошла дијалектика права и политике. Пресудни узроци у околностима разлагања сложене државе нису били само правни већ и фактички, то јест предправни. Нормативна и процедурална оплата садржала је сагласне и несагласне агенесе реформских промена у држави, али и разорних промена државе. Историјски

9 Упореди: Хиршман Алберт, *Страсти и интереси*, глава „Интерес као нова парадигма“, стр. 64-70, „Филип Вишњић“, Београд, 1999.

фактицитет деструкције федералне државе тицао се понајпре динамичних политичких чинилаца који су односили превагу у односу на фиксиране правне норме које су изражавале потребу заштите постојеће уставноправне и политичке структуре.

Пропадање и нестанак сложених комунистичких федерација указала је на несаобразност права и политике. Право које су заступали интегративни актери је у конкретном историјском времену превладано политичким акцијама дезинтегратора подржаних правним поукама тзв. међународне заједнице и властитим „историјским правима“. Исход је био дезинтеграција сложене државе, или, како се називало њено: разлагање, разбијање, распадање, дисолуција, сецесија, сепарација, „редизјнирање“, „реконфигурисање“ и сл.

Конструктивни, деструктивни и деконструктивни процеси који воде у стварање државе, чине државу одрживом и постојаном, или доводе до њеног нестанака. Ти процесии су недвосмислено политички. Њих је тешко ако не и немогуће схватити само у нормативним оквирима уставноправне интерпретације. У аналитички обзир је, наиме, потребно узети предправну, тј. преднормативну политичку ситуацију, као и пропитивање вредности, циљева и норми друге а не само правне врсте. Тиме се, наравно, не умањује општа цивилизацијска потреба уважавања владавине права и успостављања правне државе, већ се указује на значај преднормативне и постнормативне ситуације која је углавном политичка.

Управо на уоченој дискрепанци између правно-нормативног и политички-реалног настаје потреба за политиколошким тумачењима у критичком, појмовном и херменеутичком кључу. А када је реч о политиколошким истраживањима уочљива је потреба за што већом објективношћу. Иако је са становишта сукоба интереса тешко постићи објективност у сагледавању конфликтних друштвених феномена, то је ипак могуће остварити применом извесних епистемолошких принципа.¹⁰

10 Филозоф Михаило Марковић разликује два смисла објективности. „У првом смислу, објект је структура појаве независна од нашег знања о њој, коју означава одређени израз нашег језика. У другом смислу, објект је појава о којој имамо интерсубјективно практичко искуство. Другим речима, то је скуп идентичних елемената које сви чланови једне заједнице имају о једној појави у процесу практичке интеракције са њом.“ Марковић Михаило, *Критичка друштвена наука*, четврти том, поглавље „Специфичне онтолошке одлике друштвених наука“,

По Ендру Хејвуду покушај изградње науке о политици суочава се са три основне тешкоће:

1/ Нема довољно егзактних података о понашању појединца и друштву, што узрокује произвољности и тешкоће у утврђивању детерминистичких веза политичких појава;

2/ постоје и делују скривене вредности које доводе до пристрасности, што указује да нема вредносно неутралних политичких теорија, и;

3/ неутралност друштвених наука је мит што научну објективност чини недостижном, што опет наводи на закључак непостојања неутралности политике, тј. политичке неутралности.¹¹

И поред назначених тешкоћа остварења објективности, у политиколошким истраживањима су од неизоставне предметне важности су деструктивни политички процеси који обележавају деобне територијалне аспекте политичке разградње државе. Геополитика је, заправо, подесна методска и дисциплинарна алатка у сазнајној обради промена контура распрострањања народа и држава на политичкој карти света.¹²

ОДНОС ГЕОГРАФИЈЕ И ПОЛИТИКЕ

Често се превиђа да је за разумевање геополитке потребно темељно и уједначено знање оба њена саставна дела - географије и политике! Не би смело да буде дилема према сазнајним ароганцијама које потичу из географског потцењивања политичког и политичког омаловажавања географског. У првом случају се не увиђа обликовна моћ антропогеног чиниоца; у другом се политичка самовољност одваја од географских услова природе. Зато се у критичком геополитичком мишљењу настоји на превладавању обе једностраности у тумачењу простора људског живота.

стр. 22-23, БИГЗ, Гене-с штампa, Просвета, СКЗ, Београд, 1994.

11 О томе: Hejvud Endru, *Politika*, глава „Da li izučavanje politike može da bude naučno“, стр. 37-40, Слио, Београд, 2004.

12 Видети: Степић Миломир, *Геополитика – идеје, теорије, концепције*, глава „Методолошки геополитички поступак“, стр. 50, Институт за политичке студије, Београд, 2016.

За геополитику географија је од трајне истраживачке и сазнајне важности.¹³ Етимологија речи *географија* указује на значење *опис земље*. У том смислу географија је описна наука. Док земља није била у целости откривена описи откривених простора и откривалачких подухвата задовољавали су сазнајна мерила земљописа. Описивање је легитиман део научног поступка. Потребне су се, међутим, увећавале па су се и описна знања продубљивала у правцу утврђивања узрока појава физичке географије, али и конструктивног и деструктивног дејства људи на природу. Како год, у реалности корпуса географских наука основна дескриптивна карактеристика је и надаље неопходна али одавно није довољна.

Ако је географија наука - а неспорно јесте - недоумица би могла да се створи око тога зашто није именована као *геологија*. Нешто као да је наводило на различит однос према Земљи. Очигледно да је почетно мерило било раздвајање опажене земљине површине од њене недокучене унутрашњости. Иако је имала у виду све просторне димензије, географија се оријентисала углавном на видљиву природу а не на њену унутрашњу структуру. Тако се показало да на основу *гео* надодати суфикс *графија* ничим није угрозио предмет истраживања геологије: механичке, физичке, хемијске и органске процесе и структуру материје планете.

Али и географија је као описна наука о земљи заснована на каузалитету и принципа: у случају физичке географије - природних наука; а у случају друштвене географије - низа друштвених наука (социологије, економије, политикологије, права, психологије, историје, културологије...)¹⁴

У политичкој пракси потребно је имати на уму природу у научном лику земљописа - географије. Иако географске појаве чине неизбежни амбијент политике оне се у истраживањима често занемарују. Чак и када се арогантним политичким денатурализовањем не жели да призна и одриче, свака политика,

13 О томе: Кнежевић Милош, „Угасле страсти геополитике. Мишићава љубав географије и политике. Ликови просторних промена“, *Држава*, бр. 59-60, март-април 1996, стр. 35-38.

14 По Миломиру Степићу у социјалну географију спадају: а/ историјска географија, б/ географија културе, в/ географија становништва, г/ географија насеља и, д/ економска географија. Степић Миломир, *Геополитика – идеје, теорије, концепције*, глава „Друштвена географија и геополитика“, стр. 64-76, Институт за политичке студије, Београд, 2016.

то јест *политизам* под опомињујућим је теретом *географизма*. Оно што се жели у политици и хоће политички, остварује се у простору, неминовно просторно. Физичке датости географије су аксиоматски неизбежне, хтело се то или не хтело.

Недоумице, међутим, нестају око тога какав однос успоставити према чулно неспорно просторним датостима? Да ли преобликовање простора исказује неограничне могућности, или просторни фактицитет испољава технолошке, историјске, културне и цивилизацијске лимите? Ограничења постају упадљива у сваком оном случају када се људска пракса суочи са несавладивим природним препрекама. Тада су упадљиви крајњи домети располагања природом која се, на преломној тачки немоћи (нпр. природних катастрофа), доживљава као нељудска опасност и подмукли непријатељ.

Топички усмерена воља трага за могућим просторима остварења. Процесирањем и актима моћи, територијализовање је, у ствари, политизивање простора. Политика ствара политичке просторе; ограничене и разграничене територије су производни учинци политике у правно дефинисаној форми.¹⁵

С друге стране, територијални политизам означава претераност, преполитизованост географије која се третира као подесна твар безотпорно изложена произвољним обликовањима. Чини се као да је воља неометана и слободна у „производњи простора“ (Анри Лефевр). У подлози индетерминистичког приступа је географски оптимизам у неограниченој вери у неспорно позитивне ефекате антропогене географије.

С друге стране, географизам полази од становишта претежне географске детерминисаности свих људских творевина. Реч је о страхопоштовању према природи, тј. географским чиниоцима, за које се верује да у ланцима узрочности условљавају и стварају културе и цивилизације. Као одсудно важна детерминанта, по таквом схватању, географија је у сваком погледу надређена политици. Јер, политика не само да се прилагођава датим природним чиниоцима, него се рађа,

15 Видети: Димитријевић Душко, *Међународноправно регулисање територија држава*, део „Државни територијални домен“, нарочито глава „Државне границе“, стр. 124-145, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.

расте и равија у склопу тих чинилаца. Укратко, специфични просторни, тј. географски склоп генерише и, рекло би се, конструише, реконструише и деструише одређену политику.

Како год, очигледно је да географски *fisis* снажно утиче на људски *nomos*. Њихово усиљено раздвајање прекорачује дозвољене границе судбине. Стари су такве неразборитости доживљавали као опасно поигравање са *hibrisom*. Физичке могућности ограничавају крајње слободе у људском свету. Све и да хоће, политика није кадра да се ослободи опомињуће стеге *fisisa*. Географија је коначно саткана од постојаности физичког света; дрскост је помислити да није, а похлепа да као „ресурс“ може бити без остатка присвојена, искориштена и злоупотребљена.

Геополитика је практично и теоријско потсећање на просторне услове политичких процеса. Геополитика спаја географију са политиком. Поступно или скоковито, постаје све очитије да у примени геополитичког приступа политици није довољан само интуитиван, обично овлаштан утисак. Више од здраворазумског осећаја просторне ситуације потребан је аналитички разбор при урањању у сложену материју са много непознатих и скривених фактора. У веродостојним геополитичким тумачењима то се усталом и дешава.

Одакле, онда, потиче и шта неке тумаче наводи на занемаривање просторних услова политичког деловања? У политичком животу разуђени облици простора се најчешће сумарно подразумевају. То се уобичајно чини без додатних разматрања. Ипак, постоје извесни тренуци у временима када је неопходно размотрити управо просторне услове и оквире политике. Тада се простор истиче на посебан начин: као снажан мотив, прека потреба и неизбежни интерес; као високовредна идеја и уздигнути идеал; понајпре и најзад, и као изузетна људска, друштвена и политичка вредност.

Осим поменуте физичке, тј. географске аксиоматике простора, у политици је садржана и антропогена, социјална и хуманана пракса просторности, опросторења, распрострањености. У дијалектици унутрашњег и спољашњег доживљаја размера света човеку простор није онтогенетски

туђ.¹⁶ О уљуђивању простора сведочи насељени и преображени свет. Човек није нити ће икада бити онострано и изванпросторно биће. У сваком делићу телесног постојања људска егзистенција је просторна. Док јесте, човек је у екумени, у уљуђеном простору човечанства. Док постоје у људском облику људи су у хуманизованом простору.

Квантитативно лимитиран и политички разграничен, физички то јест географски простор артикулише се као територија. Приступачни свет екумене је поодавно освојен и територијализован, што значи политички подељен међу државама и присвојен од држава. У друштвеним сукобима и ратовима ресурсна вредност простора доспева у први план. Ратови не само да се воде у четири просторне димензије - на територијама копна, воде, ваздуха и космичком простору - него и због разграничења и граница које их творе. Државне границе, дабоме, нису вечне, упркос прокламацијама неповредивости и трајности, оне се мењају, некада милом некада силом. Промене граница, силуета и габарита држава често изазивају и есенцијалну промену у државама, чак и распадање и нестајање држава. У савременом свету сачињеном од преко две стотине држава приметан је раст међунационалних, међурелигијских и међудржавних незадовољстава постојећим границама.¹⁷ Историјско искуство показује да је већина досадашњих ратова имала нескривена територијална својства, а управо њима се бави и њих тумачи геополитика.¹⁸

ПОЛИТИКОЛОШКИ ЗАЗОР ПРЕМА ГЕОПОЛИТИЦИ

Предрасуде се плету у већој мери око геополитике него око науке о политици – политикологије.¹⁹ Због одређења

16 О томе: Кнежевић Милош, *Мозаик геополитике. Идентитет, транзиција, српско питање*, глава „Просторност као компонента (з)бивања“, стр. 108-111, Институт за политичке студије, Београд, 2008.

17 Видети: Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација – и преобликовање светског поретка*, поглавље „Динамика ратова због неодговарајуће границе“, 295-301, ЦИД, Погорница – Романов, Бања Лука, Бања Лука, 2000.

18 О томе, нпр: Вудворд Сузан, *Балканска трагедија. Хаос и распад после хладног рата*, глава „Сукоб захтева за територијом“, стр. 329-342, „Филип Вишњић“, Београд, 1997.

19 Филозоф Љубомир Тадић афирмише полтиколошки назив : „Политикологија (грчки *politike, politika* и *logos*, учење) је савремени назив за науку о политици схваћену као дескриптивна дисциплина. Поред овог, постоје и други називи: политичке наука, научна политика, политологија и, коначно, социологија политике. У односу на поменуте алтернативе

проблемског поља, начина тематизовања, примењених метода и коришћења нарочитог појмовника, политикологија је излагана критици других, старијих и развијенијих друштвених наука. Слично се догађало и са геополитиком којој је, из разних разлога и са разних становишта, оспоравана научност. Домаћа политикологија као да још увек није рада да прихвати сазнајну, теоријску и дисциплинарну вредност геополитике.

Оно што, међутим, збуњује односи се на ћудљиво политиколошко нерасположење према могућностима геополитичког теоретизовања.²⁰ При том није увек сасвим јасно шта етаблираној политикологији толико смета у институционално неетаблираној геополитици: да ли само географска премиса тог двојног, географског и политичког феномена; или идеолошка и доктринарна заснованост извесних геополитичких идеја и теорија; или, пак, привлачна отреситост у расуђивању и објашњавању? Ако је реч о овом другом, приговор заснован на аналогiji може се упутити на адресу идеолошки и доктринарно такође у знатној мери задојене политикологије. Слично је и са трећим приговором, зар је политикологија ичим осујећена у постизању атрактивности и популарности? У чему је онда разлика и има ли могућности компромиса?

Посматрана из уздигнутог ракурса теоријске целовитости састављене из мноштва дисциплина, политикологија може а не мора да изгледа геополитично.²¹ Политикологија не мора да буде пријемчива на тумачења геополитике из више разлога, нпр. из необразованости, истраживачке неопремљености и необучености, или неспособности и лењости истраживача. Али, политикологија, такође, може одбијати теоријске изразе геополитике, из сопствене теоријске, доктринаре и идеолошке неспремности на геополитичке методе и категоријални апарат.

назива, политикологија је најсрећнији зато што најтачније описује предмет једне дескриптивне науке о политици, а истовремено одговора и духу свог грчког језичког порекла.“ Tadić Ljubomir, *Politikološki leksikon. Osnovni pojmovi nauke o politici, odrednica „Politikologija“*, str. 161, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.

20 Видети: Кнежевић Милош, *Призма геополитике. Геополитичка димензија националног идентитета*, глава „Подозревање геополитике“, стр. 87, Институт за политичке студије, Београд, 2013.

21 О томе: Кнежевић Милош, „Геополитичност простора моћи. Моћ простора и простор моћи“, зборник *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997, стр. 189-201.

Равнајући се према вишедеценијским навикама студија међународних односа, дисциплинарно етаблирана политикологија просторну динамику и статику, једноставно речено, могла је проматрати у друкчијем интерпретативном кључу. Грађанске и верске сукобе и ратове за границе и територије - као грубе очигледности сецесионог рата - ни на један начин није могла да објасни теорија морољубиве коегзистенције, еквидистанце и несврставања. Она се, пре свега односила на међународне односе и спољну политику сложене државе која је гурнута на транзитну низбрдицу разлагања.

Перцептивни проблем је био у неминовности обртања положаја и угла посматрања: из унутардржавног и међурепубличког, у спољашњи, међудржавни и међунационални. Речју, на делу је било интернационализовање унутарполитичког проблема на инденпендентистичкој матрици суверенизовања република. Десио се, у ствари, коперникански обрт из монистичког тумачења јединства сложене државе у плурална тумачења њене деобе.

У раздобљу транзиције у Србији се десила колико неочекивана толико занимљива спољнополитичка (ре) еволуција. Првобитни петооктобарски режим био је безостатно прозападно оријентисан. Сматрао је да је Србија у великој мери већ у топлом западном окриљу. Иако се у одређеним круговима мислио да је Србија неповратно на заштитничком Западу, све што јој је, у том часу и касније, могло бити поклоњено било је затурање појаве и појма Србије у скупној неодређености западнобалканског назива. Уместо на правом Западу неучлањена Србија се обрела у кандидатској чекаоници сурогатног „западног Балкана“.²²

Догађаји су се, међутим, одвијали у другом правцу. Одвојивши се од одушевљеног пропагандног вестернизма дела јавности, дошло се до разложнијег, рекло би се средњег становишта војне и политичке неутралности. У том часу изнедрена идеја „трећег пута“ многима је наликовала на обнову спољне политике несврставања. У измењеним геополитичким, социоекономским и идеолошким условима ипак није могло

22 Видети: Кнежевић Милош, „Србија и ‘Западни Балкан’“. Спорна западност Западног Балкана“, *Национални интерес*, бр. 3, 2012, стр. 35-81.

бити речи о историјској репризи нечега што је претходно доживело неуспех.

Крупна геополитичка транзиција, тачније речено, нагла преоријентације званичне Србије ка Западу, у каснијим интервалима транзиције више није могла да буде оправдавана аргументима који су припадали другом историјском времену и простору.²³ Разлог разложнијем ставу естаблишмента садржао се у нараслом политичком реализму, изневереним очекивањима дела грађана и разочараности у непромењено негативан евроатлантистички однос према Србији, српском народу и српским земљама у целини.

Академски устројена теорија међународних односа из претходног раздобља није, заправо, имала одговоре на суштинске недоумице политичког пропадања, а нова хеуристички одважнија још није настала. Национална и државна угроженост изискивала је смелије размишљање о узроцима деструкције. У тумачењима катастрофалних дешавања друштвена теорија била је испод нивоа сазнајних потреба. Од почетка је била осетна интуиција да су примарни узроци разбираспада углавном геополитички, али, и поред тога, и даље нису разматрани у експертским координатама теорије геополитике. Иако је предмет истраживања би увелико геополитизован, геополитика као дисциплина није могла да заузме своје методско и дисциплинарно место.

Промишљање међународних односа у овдашњим условима негује се у неколико до сада већ устаљених дисциплина, као што су: *теорија међународних односа, европски односи, балкански односи, спољна политика, дипломатија, међународно јавно право, међународна економија, америчке студије, руске, евроазијске студије, кинеске, азијске студије*, итд. Сходно еволутивним линијама развоја сваке дисциплине и наклоности према неком од правца, школи и стилова мишљења историјска грађа се теоријски уобличује. Тако формирана политикологија са премисама међународности не оставља системско место геополитици, нити корпусу дисциплина који

23 О томе: Љубиша Р. Митровић, *Савремени Балкан у кључу геополитике*, глава „Балкан, евроинтеграцијски процеси и изазови евроазијске идеје у савремености“, стр. 31-54. ИПС, Београд, 2008.

обухвата све то, али и много шта што превазилази набројане предмете и дисциплине.

Ипак, када у стицају историјских неприлика отпочне разарање неке државе и поништавање њених спољашњих и унутрашњих граница политикологија се налази пред изазовом веродостојног тумачења просторних промена. То скоро никада није само академски изазов већ много више од тога, брутални импус са терена који изискује смислено тумачење. Да ли ће оно да буде искључиво идеолошко и доктринарно, или, пак, са студиозним теоријским квалитетом, зависи од актуелног стања у политикологији и теоријских могућности тумача као аутора.

ГЕОПОЛИТИКА КАО ГЕОПОЛИТИКОЛОГИЈА

Као што се постојећа политика може сагледавати у формама које су биле и прошле, исто тако и геополитика може бити препознавана у сећањима на некада постојеће а сада непостојеће облике. У понеким, додуше ретким, сумарним тврдњама читава геополитика се тумачи тек као пракса и теорија која у целини припада прошлости. Као да је геополитика истраживачки валидна тек као музеални експонат изложен у хрестоматским витринама историје политичких идеја и идеологија. Одриче јој се живост и животност да би била уважена тек као мумификовани феномен.

Ипак, реч је о претеривању, јер као што је политика исторична тако се и геополитика остварује у себи својственој историји. Проучена и упозната историја не губи животност. Историја се, међутим испољава двојако.²⁴ Хајдегеријански осмишљено, историја се указује у два лика, као:

1/ описана стварност упамћене прошлости – као *политичка историја* или *геополитичка историја*, тј. *историографија* и;

2/ политичка наука о политичкој стварности прошлости – као *историјска политикологија*, тј. *историјска геополитика - геополитикологија*.

24 Према: Tadić Ljubomir, *Politikološki leksikon, Osnovni pojmovi nauke o politici*, одредница „Istorija“, str. 83, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.

Изложеном је корисно додати разлику између историзма која означава порекло и еволутивни развој појава у прошлости и, историцизма који обележава историографску склоност ка ретроспекцији и контекстуализовању савремених појава у континуитету прошлости. Историцизам кулминира у пасатизму који обележава синдром „већ виђеног“ и „живот у прошлости“.

Док се према политици као предмету истраживања политикологија односи на општи начин, дотле се геополитика конституише на пољу политике на посебан начин. Остваривање политике се у друштву не одвија увек на прихватљив и сагласан начин, већ често под притиском противречности, у супротностима и сукобима. Реални и потенцијални друштвени конфликти су родно тло политике и геополитике.²⁵

Нужно обзирна али савладива разлика између политикологије и геополитике садржана је у приступу проблемском пољу, обиму предмета, те истраживачким методима и категоријама. У политици се и пре дословне теоријске конституције под именом геополитике, увиђао и истицао значај простора па су се отуда неговале просторне примисли и расуђивања. Но, тек у концептуализовању геополитике као самосталне дисциплине, стекли су се услови за шире и дубље разумевање територијалне супстанце као активне и пасивне детерминанте политичких токова.²⁶ Политиколошки препознати детерминизам друштвених процеса сусрео се са физичко-географским детерминизмом друштва и природе изложене антропогеном деловању.

Бројне друштвене науке, чак и без довољно теоријске самосвести и признања, имплицирају политику и политичко, као однос, утицај или садржај,²⁷ Директна или индиректна

25 О томе: Милашиновић Срђан, Јевтовић Зоран, *Методологија истраживања конфликта и кризно комуницирање у савременом друштву*, глава „Конфликти, кризе и комуникације“, поглавље „Промена карактера друштвених конфликта“, стр. 103-107, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2013.

26 Видети: Степић Миломир, Вуковић Небојша, „Поимање простора у времену геополитичке транзиције“, глава „Од географског детерминизма до индетерминизма“, стр. 97-100, чланак у зборнику *Промена образаца мишљења у раздобљу транзиције*, уредник Милош Кнежевић, ДКСГ, Београд, 2011.

27 Владимир Цветковић, рецимо, сматра да: „Утолико све оне носе у себи и неку од наведених визија друштва, баш као и идеолошку потенцију непосредног ангажмана у актуелне историјске токове. Наравно, нико више од теорије политике.“ Цветковић Владимир, *Социологија политике. Проблеми, теорије, идеологије*, књига прва, глава „Теорије и идеологије

упућеност теорије политике на разне видове теорије и праксе геополитике у пространој политичкој области утолико не изненађује, Иако, како је поменуто, није увек у потпуности схваћена, она је ипак очекивана.

Како год да се схвати веза области и дисциплина: као географски дериват политикологије, или обрнуто, као политиколошки дериват физичке и социјалне географије – у зависности од угла гледања, геополитика је колико генерисана синтеза две области, толико и њихов још недовољно синтетисани производ. Зато би решење евентуалне недоумице око назива могло да буде у равноправно коришћеном именичном дублету, вазда сходном контексту употребе: *геополитика* и *геополитикологија*.

Забуне и изненађења дешавају се понајвише међу онима који нису упућени у просторне аспекте политичких процеса, нарочито међу онима који их не препознају или свесно избегавају. У зазору према геополитичком дискурсу уочљиве су бројне идеолошке и доктринаре предрасуде, као и преобазривост на гранци страха према материјалним, физичким и географским чиниоцима политичких процеса, нпр. воденим површинама, рељефу, урбаним агломерацијама, флори, фауни, клими, природним богатствима, природним непогодама и катастрофама. Ово друго највише се читује у несензибилној, заправо *негеографичној политикологији* која је запахнута *географским скептицизмом* и *геополитичким нихилизмом*. У таквој политикологији превладавају сумње и неверице у вредност просторних, то јест територијалних тумачења политичких процеса и феномена.

Геополитика, међутим, не само да преузима и исказује својства која обележавају области у којима се у различитој мери испољава, него истовремено те области увлачи у поље на коме делују њена сопствена правила и законитости. Геополитичка граматика прожима политичку граматику. Политизовању је у просторном погледу саобразно геополитизовање феномена друштвеног живота, нарочито у конфликтним међународним и међудржавним односима. Посебно узевши, геополитика је заправо значајан део, облик или вид практичне политике

“, стр. 199, Факултет безбедности, Београд, 2018.

у општем смислу. Постмодерним жаргоном изречено, геополитика је капиларно распршена појава у регионалним и глобалној сфери. Геополитичке потребе и интереси се не артикулишу изван политичке сфере, већ управо у средиштима њеног пулсирања.

На експанзивну појавност геополитике упућује природа људске делатности на физички ограниченом и политички подељеном планетарном простору. Да се живот појединаца и народа одвија се у простору није потребно потсећање. Поновимо, простор је аксиоматска подлога сваке људске праксе и у том смислу хтонски очовечена и очевечна природна чињеница. У културним и цивилизацијским токовима на изворној основи простора, и простора у облику територијалног ресурса, надграђена је политичка вредносна димензија.

Као политички обликован простор одређена територија није само у општем смислу геополитичка, него је и саобраћајна, економска, етнонационална (демографска) и културна, односно духовна и религијска вредност. У израженој склоности ка еклектичкој и пробаблистичкој раздуховљености, географски и геополитички нихилизам не препознаје па стога у широком луку мимоилази просторну аксиоматику људског света.

ГЛОБАЛИЗОВАЊЕ И ГЕОПОЛИТИЗОВАЊЕ

Простор није неважан, територије су битне за одвијање политичког живота. Као фундаментална геополитичка вредност територије су константни извор интересовања и мотивације, стални предмет привлачења и присвајања, сарадње и сукоба. Људи се такмиче и сарађују, сукобљавају и мире, увек у неком одређеном простору и око простора разних обележја. То чине и нације и државе у блиским додирима и трвењима око спорних граница и разграничења. Не увек, али не и никад, штавише, често у међусобним територијалним ратовима. Иако је предочено више него очигледно, оно не престаје да изазива неспоразуме и спорове.

У политекономским етапама просперитета, стагнација и криза глобализација није лишена два битна својства: кооперативности и конфликтности. Глобализација је про-

сторни историјски процес тотализујућих претензија; процес релационих и трансакционих остварења тоталне моћи.

По социологу Зорану Видојевићу четири процеса обележавају савремени свет: 1/ глобализација, 2/ модернизација, 3/ прерасподела светске моћи и 4/ транзиција, тј. посткомунистичка трансформација.²⁸ Геополитика, тачније савремено геополитизовање међународних односа прожето је глобализовањем. Глобализација и њени емпиријски и теоријски деривати могу бити схваћени као језички израз максималног уопштавања, у фреквенцијском речнику глобализације и сродних феномена.²⁹

Синтагма „Нови светски поредак“ (НСП) претходила је номиналном замаху глобализацијских трендова и новом обавезном појму „глобализација“. Коришћење пређашње синтагме се потом проредило али није у потпуности истиснуто из научне и медијске употребе.³⁰ Друкчије номинализовање резултат је савремених просторних токова, то јест планетарне геополитике на еволутивном стадијуму глобализације.³¹

Не тако давно империјализам и колонијализам читовали су експанзивне претензије максималног просторног овладавања. Нестанком империја и колонијалних система суперсиле су задржале политичке амбиције крупних територијалних утицаја. У постимперијалним и постколонијалним условима глобализације главну реч воде глобалне суперсиле. Следствено томе, њихове спољне политике и стратегије су глобалне.

28 Видети: Видојевић Зоран, „Глобализација као неминовност, потчињавање и шанса“, зборник *Глобализација и транзиција*, Институт друштвених наука – Центар за економска истраживања, Београд, мај 2001, стр. 101.

29 Међу сличне, у много чему еквивалентне појмове појму *глобализација* спадају: *мондијализација*, *планетаризација*, *интернационализација*, *екуменизација*, *космополитизација*, *вестернизација*, *атлантизација*, *американизација* и сл. Сваки од њих испољава се кроз идеолошке доктрине и теоријске конструкте: *глобализам*, *мондијализам*, *планетаризам*, *интернационализам*, *екуменизам*, *космополитизам*, *вестернизам*, *атлантизам*, *американизам*. О томе: Кнежевић Милош, *Моћ Запада. Nova strara Evropa I*, глава „Преображај Запада“, стр. 131-169, Mali Nemo, Панчево, 2005.

30 О томе, детаљније: Кнежевић Милош, „Обрасци у менама мишљења. Разноликост и несталност образаца у свету живота“, глава „Од новог светског поретка до глобализације“, стр. 69-70, зборник *Промена образаца мишљења. Судбина критичког мишљења у раздобљу транзиције*, приредио Милош Кнежевић, ДКСГ, Београд, 2011.

31 Видети: Кнежевић Милош, „Маглина новог светског поретка. Ordo ab chao“, *Држава*, бр. 61-62, мај-јуни 1996, стр. 30-33.

За остварење глобалне улоге била је потребна промена перспективе сагледавања планетарне целине.

Скоро све што се догађа у савременим међународним односима проматра се са ванземаљске удаљености. Уместо сагледавања из некада довољне птичје перспективе сада се за исте сврхе користе дрoнови високолетачи. У настојању да се схвате глобална дешавања користе се сателити и осамљеничка искуства астронаута. Одиста, разумевање глобалног као тоталног захтева извесно измештање, удаљавање од приземног. Одатле па до схватања локалног као локалистичког, кратковидо приљубљеног за жабљу перспективу, мали је корак.

Зато глобалистичко становиште претпоставља извесну патетику свеобухватног, узнесеног и узвишеног, становиште вишевидне тоталности која измиче мањевидном партикуларизму. Неукима оно изгледа брже, јаче, веће.³² На такву не само спектакуларно издигнуту него и интерпретативну супериорност рачунају, арогантне глобалистичке идеологије. Као да су широким прелетима ближе схватању целине од парцијалних увида, а нису!

Из глобалистички формираног ракурса на медијском хоризонту колају идеје светског друштва,³³ светског грађанства, светског парламента, законодавства, суда, владе, егзекутиве, војске, полиције, заједнице, елите ... најзад или најпре - светске државе. Замисао светске државе сеже од античког и протеже се до постмодерног доба. Космополитеа је, међутим, остала неостварени стоички идеал планетарног посланства. У стварности влада вишедржавни партикуларизам. Уместо једне и потпуне, на политичкој карти света оцртано је више двеста националних и мултинационалних држава. Стање геополитичке мозаичности се, заправо, чини као непревладиво и трајно.

Све је у свему, усредиштено у логичној хипотези целине света. Уочљива су, заправо, иницирања јавних, полујавних

32 О томе: Кнежевић Милош, „Време и простор глобализације“, глава „Компресија – сабијање у глобалну тачку“, стр. 220-222, зборник *Време глобализације*, приредио Мило Кнежевић, Дом културе Студентски град, Београд, 2003.

33 О томе: Кљакић Љубомир, „Последњи циклус последње кризе“, глава „Идеја светског друштва у времену транзиције“, стр. 277, зборник *Време глобализације*, Дом културе Студентски град, Београд, 2003.

и нејавних структура и институција глобалног карактера.³⁴ Чини се као да постојеће Уједињене нације са разуђеном организацијом и процедурама као да више нису довољне, да не задовољавају првобитно постављене циљеве. Постоје мишљења да је демократизовање организација институција на међународном плану немогуће.³⁵ Зато мегасиле, а пре свих Америка, настоје да универзализују сопствену надмоћ наметањем свог модела као обавезног обрасца за актере на нижим инстанцама глобалних односа.

Несавладиву препреку, међутим, чине дубоке разлике које се тичу економије, културе, религије, националности и, понајвише, разноврсне физичке географије и политике. У политичким разликама се, у ствари, огледају све остале разлике. Човечанство, додуше, јесте једно али само у хуманом идеалу *Gens una sumus*. У реалности, данас као и пре, превладавају разлике и супротности које идеал јединства чине практично неостварљивим. Људи обитавају на различитим континентима у крајње хетерогеним социоекономским и геополитичким заједницама. У међународним односима недостају емпатија и солидарност, које из моралне латенције прелазе у манифестације тек у случајевима великих несрећа и природних катастрофа. Чак и тада се потреба узajмног помагања не читује у мери која је неопходна. Оно што осујећује солидарност су безбројни партикуларни интереси.

Једна од великих идеја глобалистичке идеологије је ширење демократије у глобалном поретку - *пандемократија*.³⁶ Демократија, међутим, не само да није једина допадљива политичка пракса већ није ни једини идеал политичког организовања. Либерална демократија англосаксонског и евроамеричког типа није нити може бити национални и државни образац у већини земаља света.

34 О томе: Стиглиц Џозеф, *Противречности глобализације*, поглавље „Обећање глобалних институција“, стр. 23, СМБ, Београд, 2002.

35 Видети: Dahl Robert, „Can International organizations be democratic? A sceptic view”, Shapiro Ian and Hacker Cordon Casiano (ed.), *Democracy Edges*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, стр. 19

36 О томе, у целини: Хелд Дејвид, *Демократија и глобални поредак*, „Филип Вишњић“, Београд, 1997.

Једноставно речено, не „прима“ се и поред свих напора усађивања.³⁷

Уколико би се пожелело коначно уједначавање демократских режима на неолибералној матрици то би захтевало превелику количину хомогенизујуће енергије па чак и насиља путем „извоза демократије“. Тиме би се, дабоме, првобитни идеал изобличио у парадоксалну праксу тоталне и тоталитарне демократије – *демократуре*. Или би се, што је слично, у току транзиције засновала нека од симулација демократије.³⁸

Демократија која се шири у токовима глобализације, шири се упоредо са ауторитаризмом и другим недемократским облицима владавине.³⁹ Као медијум динамичних промена глобализација не води нужно у деодемократију. Глобализација очито није одвојена од геополитике, нити је њена удаљена паралела. Такође није ни превазилажење геополитике геоекономијом, по обрасцу да се битни политички спорови могу разрешити економским просперитетом. Глобализација је инстинктивна геополитика у трансакционом политекономском и технолошком магновењу. Глобализација се неминовно испољава у са-обраћајно географичним облицима, као што су у политичком и идеолошком уделу доктрине али и теорије хиперглобализма итекако обзирне према просторним, тј. територијалним условима. Исто се односи и на теорије међународних односа у најширем смислу.⁴⁰

37 Видети: Ђурковић Миша, *Диктатура, нација, глобализам*, глава „Глобализација либералне демократије: последња велика модернистичка утопија“, стр. 238, ИЕС, Београд, 2002.

38 Видети: Брдар Милан, *Српска транзициона Илијада. Апорије демократског преображаја Србије у геополитичком контексту*, глава „Демократија као симулација“, стр. 149, Стилос, Нови Сад, 2007.

39 О томе: Печујлић Мирослав, „Планетарни бог Јанус – два лика глобализације“, глава „Ауторитарна / репресивна форма глобализације – обележја“, стр. 27-30, зборник *Време глобализације*, приредно Милош Кнежевић, ДКСГ, Београд, 2003.

40 У ослонцу на Вотерса социолог Владимир Вулетић наводи неколико група савремених теорија: Теорије претече: 1/ Империјализма, 2/ модернизације и конвергенције (Кер, Ростов, Хангтингтон). Савремене теорије: 1/ неомарксистике, зависности, 2/ светског система (Волевертин), 3/ глобалног система (Лесли Кер), 4/ постмодернизацијске теорије глобализације (Гиденс, Бек, Робертсон), 5/ међународних односа (Фукујама, Хангтингтон). Према: Вулетић Владимир, „Савремене теорије о глобализацији“, стр. 89, 92-99, зборник *Глобализација и транзиција*, Институт друштвених наука – Центар за економска истраживања, Београд, мај 2001.

ИМПУЛСИ ГЕОПОЛИТИЧКОГ ДИСКУРСА

Шта, уосталом, људе покреће на говор о политици и сазнање политике? Дирнутост и повређеност; љубопитљивост и радозналост, понајпре чуђење; или жеља и жудња за истином. Или резигнација пред лажима; несналажење на низбрдици од постистинитог до дна лажног? Шта је уосталом постистина ако није учтиво срочена лаж? Испразна реч лишена значења и смисла, чија потмула звука надјачава рескост звука. А управо етикета постистинског упакована у робу сазнања оправдава излапеле садржаје на логореичном тржишту. Једно од обележја максимално демократизованог политичког мњења је непрестано брујање политике. У (не)обавезном брбљању свака могућа истина о политици постаје постистина у опсенарским лавиринтима лажи.⁴¹

У укрштеном дискурсу унутрашње и спољне политике геополитика се помаља као формативни фактор и када је то очигледно и када није. Разабирању умесности геополитичког дискурса доприноси понирање у просторну и временску разноликост геополитичких процеса и структура. Геополитички тактови обликују ритмове геополитике у разним секвенцама историје. Секвенце се сабирају у историјске периоде који чине геополитичке циклусе. Хроника геополитичких дешавања упућује на неподударност економских, технолошких, научних, културних и других историјски уколотечених циклуса са просторним променама у геополитичком смислу.

У савременом свету непрекидна догађања су се претворила у сталну али никада допричану причу. Тако и нарација о простору и просторима међународне политике исходи у геополитизованим наративима. У медијски посредовању и распрђивању тих наратива, за узроком догађања се понекад ни не трага јер су унапред пронађени. Приказују се тако вешто да остају скривени, у бољем случају - у слутњама узрочности; у горем - у манипулативном прикривању и опсени. Тиме што се неко упустио у геополитички дискурс не значи обавезно да је на путу обистињавања. Али, уколико не жели да крочи

41 Шта је Post-truth, видети на адреси: <https://en.oxforddictionaries.com/definition/post-truth>
Пристапљено: јануара 2019.

на тај пут када је неопходно, не приближава се истиноликим сазнањима политике.

Како год, у савременим мисаоним токовима појам *дискурс* је ушао у широку често и не сасвим јасну употребу.⁴² Нарочити значај појам дискурс је испољио у постмодернистичком стилу мишљења. Дискурс је постао омиљено оруђе проблемског маркирања говора, разговора, дијалога, дебате, полемике, текста, контекста... Зар се не указују геополитички, глобалистички дискурс, у модерном и постмодерном стилу?⁴³

Довољно неодређено да би одисало вишесмисленошћу.

Али и бесмисленошћу! Исувише често је дискурс текста реч без неоптерећена тежином појма, употребљена као пасворд за текстуално „гушење у лепоти“. Чега? Можда текстуалног сказа о стварима којих више нигде нема, или их има али се прикривају. Јер, уместо њих као да су у семантичким лудоријама велеобртног стила остали само дискурзивна пракса и текстуалност. Ако је тако са дискурсом по себи, како ли је тек са дискурсом у политици – политичким дискурсом или геополитичким дискурсом, рецимо? Могући су, додуше, и друкчији, истонољубиви и истинолики приступи феномену политике.

ЕМОЦИЈЕ КОЈЕ ПРЕТХОДЕ ТУМАЧЕЊУ

Човек увек осећа а тек повремено размишља. Мишљење је такође прожето осећајима. Тако је и са науком и он је неминовно прожета осећајима, када настаје, када тумачи и објашњава, када се примењује. У херменеутици политике одавно је истакнут епистемолошки значај предосећаја и предзнања, предтумачења и предразумевања. У ситуацији која претходи

42 Филозоф Љубомир Тадић је под одредницом дискурс“ навео следеће: „Дискурс (lat. *discordo*, бити несложен, неусклађен) одређује се као поступак којим се на дијалошко-аргументативан начин преиспитује спорни захтев за важењем стварносних или вредносних исказа односно деловања, са циљем да се изазове нека универзална, за сваког умно аргументујућег ваљана сагласност. Према томе циљ дискурса је постизање консензуса.“ Tadić Ljubomir, *Politikološki leksikon. Osnovni pojmovi nauke o politici*, одредница „Diskurs“, стр. 38, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.

43 О томе: Кнежевић Милош, „Дилеме плурализоване глобализације. Aut global aut nihil“, глава „Дискурзивна јека“, стр. 75-77, зборник *Време глобализације*, приредио Мило Кнежевић, Дом културе Студентски град, Београд, 2003.

тумачењу и разумевању не делују само склопови образованих предзнања и научних предубеђења. У науци, заправо, не делује само интелектуалне него и емотивне предиспозиције. Позитивне и негативне емоције утичу на стварање и одржавање мњења, или непосредно проистичу из већ створених мњења. Мњење, међутим, није испуњено само наклоно ненаклоним предрасудама које потичу из идеологија, већ и почетним емотивним симпатијама и антипатијама. Њихова почетност је, међутим, условна јер је и сама наслеђена из претходног акумулисања појединачних и групних емоција. Те емоције могу да нарасту до екстремних и хаотичних стања колективне нетолеранције, ресентимана, реваншизма, агресивности.

Ма колико се трудили на непристрасном сазнању, у приступима и каснијим тумачењима делују негативни осећаји у широкој палети: немира, nelaгоде, тескобе, зазорности, одбојности, љутње, зависти, злобе, злурадости, мржње, беса, гнева, осветољубивости... Емоције су такође у основи политичких визија. Томас Совел је уочио снажно деловање визија на интерпретативне обрасце: „Визија се описује као ‘преаналитички когнитивни акт’. То је оно што разумевамо или осећамо и пре него што смо конструисали било какво систематско мишљење које би се могло назвати теоријом, нешто из чега још нису изведене било какве специфичне консеквенце. Као хипотезе које се могу тестирати на основу евиденције... Визије су темељи на основу којих се граде теорије.“⁴⁴

Негативне емоције у околностима које претходе истраживању нису једине, јер истовремено делују и оне позитивне које чине повољно тло за примену, такође претходно, формираних идеологија. Филозоф Милан Брдар, на пример, сматра да радикалну идеолошку скепсу обележава карактеристика садржана у асиметрији: „...с пресудом: то није истинито, дакле, то је идеологија! Другу страну овог суда, и асиметрију, чини вера у истинитост властите позиције... За идеолошку критику, услед тога, карактеристично је да се темељи на ономе што би тек требало утврдити, на прејудуцирању другог становишта, или просто речено, на

44 Видети: Sovel Tomas, *Konflikt vizija. Ideološki koreni političkih borbi*, poglavlje „Uloga vizija“, str. 11-12, „Filip Višnjić“, Beograd, 2007.

предрасуди, која се промовише као непроблематичан суд.⁴⁵

По свему судећи, невоље интерпретативног претекста прерастају у тешкоће у два изразита случаја:

- 1/ Када претходне емоције у потпуности обузму потоња тумачења и појачају се све до изразито емотизованог разумевања, често много већег интензитета емоција, и;
- 2/ када претходна идеолошка полазишта, тј. увећења снажно утичу на тумачења, све до изразито идеологизованог разумевања које се учвршћује као ново или само потврђено старо уверење.⁴⁶ И тако непрестано, у недоглед!

Укратко, и пре почетка истраживања и у току истраживања делују емоције и идеологије, то јест догађа се емотивизовање и идеологизовање тумачења политике и геополитике. Уз то, дескрипције постојећих стања геополитичких односа обогаћују се прескрипцијама процеса и стања каква би, што спонтано што нужно, требало да буду у будућности. Отуда и тешкоће, ма колико се настојало на неемотивности и неидеологичности, геополитичко расуђивање је неизбежно прожето емотивизованим и идеологизованим жељама и хтењима.⁴⁷

Покаткад је геополитички дискурс натопљен утопичним тежњама ка немогућем и неостваривом. Ипак, ваља имати на уму стару мудрост: *ultra posse non potest esse* - више од могућег ништа не може бити. Геополитички идеализам иде руку под руку са геополитичким реализмом. Сви одиста велики

45 Видети: Брдар Милан, *Узалудан позив. Карл Манхајм и социологија знања као саморефлексија друштвених наука*, глава „Одбрана новог појма идеологије“, стр. 77, Стилос, Нови Сад, 2005.

46 Вилијем Коноли је запазио: „Чинови и праксе су делом конституисани појмовима и веровањима које сами учесници у пракси имају, односно појмови политике су делови политичког процеса: оне дају кохерентност и структуру политичким активностима на сличан начин као правила шаха...“ Konoli Viliјam, „Suštinski sporni pojmovi“, глава „Uloga običnog jezika“, стр. 117, у: Gali Brajs Valter, Konoli Viliјam, *Suštinski sporni pojmovi*, priredili M. Sladeček, B. Vranić, IFDT, Akademска knjiga, FPN, Beograd, Novi Sad, 2017.

47 Миле Савић је уочио да: „Промашаји у нормативистички мотивисаним проценама неизбежно воде слабењу утицаја и поверења у друштвене теорије уопште, а научни дискурси се претварају маскиране политичке полемике.“ Savić Mile, *Politika filozofskog diskursa. Praktične implikacije postmoderne filozofije*, глава „Anгаžman i epistemološka odgovornost“, стр. 249, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004.

освајачки подухвати у досадашњој историји били су надахнути маштаријама максималних просторних добити.⁴⁸

ЗАКЉУЧАК: ЧОВЕК ЈЕ ПРИРОДНО И ПОЛИТИЧКО БИЋЕ

Човек је у биолошкој основи природно, али и друштвено биће и, што се често заборавља, политичка и може се рећи политизована животиња. Политизовани човек обитава у заједници са другим људима унутар креираних простора политике. То је већ нешто различито, проширено и надграђено на првобитну, натуралну и анималну егзистенцију. Једноставно речено, политичком човеку својствен је политички простор.⁴⁹

Просторно усредсређена политика очитује се, наиме, у бројим областима људског живота на много различитих начина. Прва разноликост геополитике односи не две основне области из којих потиче, на које се непрестано ослања и који је творе, а то су, потсетимо се, географија и политика. Ниједна друга дисциплина у политичкој теорији није толико блиска са феноменом простора као што је геополитика. Она је, наиме, у пуној мери усредсређена на просторне услове и околности, као и особине свих нивоа политичких збивања.

Геополитика је сложена пракса која побуђује разноврсну теорију. Таква својства оба вида геополитике испољавају се у конкретним историјским токовима. Иако се у тумачењима савремених конфликтних збивања кључни узроци често проналазе у геополитици, ретко када се врши потребно прецизирање геополитичких разлога који су запретени у супротним и непомиреним интересима сукобљених страна. Могуће је, заправо, направити скалу „првих покретача“ и потоњих геополитичких збивања. У ту скалу ваљало би убројати: потребе, интересе, мотиве, побуде, разлоге, резоне, циљеве...

48 Сетимо се само личности војсковођа, гутача простора: Јулија Цезара, Октавијана Августа, Ханибала, Атиле Хунског, Јустинијана, Џингис Кана, Мехмеда Освајача, Сулејмана Величанственог, Фридриха Великог, Петра Великог, Наполеона Бонопарте, Адолфа Хитлера ...

49 О томе: Кнежевић Милош, *Мозаик геополитике. Идентитет, транзиција, српско питање*, глава „О природи политичког простора“, стр. 111-113, Институт за политичке студије, Београд, 2008.

Усред насилног разлагања друштва, нација и држава, у трагању за новим обрасцима тумачења у последњим деценијама прошлог века у први план је доспела геополитичка теорија са својим субдисциплинама и теоријском дериватима.⁵⁰ Снажан порив овдашњег реактуализовања теоријске геополитике извирало је из геополитичке праксе. Није, дакле, геополитика теоријски акредитована из академских, криптополитичких и конспиративних, мистичних или конспиролошких и мистичких порива, већ из побуда разложног разумевања егзистенцијалног смисла драстичних територијалних промена. Очигледни геополитички преображаји захтевали су сазнајно делотворне геополитичке методе тумачења и разумевања.⁵¹

Спацијална метаморфоза у дугим и територијална динамика у краћим временским интервалима, исказују се често друкчије од ритмова промена у економији или култури.⁵² Зато је у истраживачком понирању неопходно имати сазнајни капацитет подесан за истраживачке маневре испод појавне површине. Ти процеси и структуре нису разрешујуће једнозначни па се геополитика као самостална научна дисциплина може тумачити у више емпиријских димензија света живота, као што се већ теоријски рефлектује у бројним областима, дисциплинама и субдисциплинама друштвених наука.⁵³

Иако, чак и у овом часу, постранце проматран феномен геополитике може изгледати као неупитно сазнање главног узрока збивања, у помнијем истраживачком приступу он се „отвара“ у епистемолошком богатству многоструких разлика. Уместо почетног утиска који упућује на хомогеност феномена, један за другим се указују сложени процеси и структуре у просторним димензијама политике. Уколико се

50 Видети: Дугин Александар, *Геополитика постмодерне. Доба нових империја. Осврти на геополитику 21. века*, глава „Реконструкција парадигми (поглед из 21. века)“, стр. 23-27, Преводилачка радионица Росић“, „Никола Пашић“, Београд, 2009.

51 О томе: Кнежевић Милош, „Геополитички приступ међународним односима. Проблеми, обрасци, методе“, глава „Методе у области политике“, тачка „Геополитика и други видови политике“, стр. 50-53, зборник *Свет и нове геополитичке парадигме*, Институт за политичке студије, Београд, 2017.

52 О томе: Кнежевић Милош, *Мозаик геополитике. Идентитет, транзиција, српско питање*, глава „Спацијална морфогенеза и територијална динамика“, стр. 114-115, Институт за политичке студије, Београд, 2008.

53 Упоредити: Степић Миломир, *Српски геополитички образац*, глава „Геополитика: од географске и политиколошке дисциплине до самосталне науке“, стр. 348-364, *Catena mundi*, Београд, 2019.

смотреније приђе геополитичким токовима напоследку се увиђа разоврсност која и најискусније познаваоце може да изненади и прене из сањарија „непросторне“ политике.

ЛИТЕРАТУРА

- Брдар Милан, *Узалудан позив. Карл Манхајм и социологија знања као саморефлексија друштвених наука*, Стилос, Нови Сад, 2005.
- Брдар Милан, *Српска транзициона Илијада. Апорије демократског преображаја Србије у геополитичком контексту*, Стилос, Нови Сад, 2007.
- Видојевић Зоран, „Глобализација као неминовност, потчињавање и шанса“, зборник *Глобализација и транзиција*, Институт друштвених наука – Центар за економска истраживања, Београд, мај 2001.
- Вудворд Сузан, *Балканска трагедија. Хаос и распад после хладног рата*, „Филип Вишњић“, Београд, 1997.
- Вулетић Владимир, „Савремене теорије о глобализацији“, зборник *Глобализација и транзиција*, Институт друштвених наука – Центар за економска истраживања, Београд, мај 2001.
- Димитријевић Душко, *Међународноправно регулисање територија држава*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2008.
- Дугин Александар, *Геополитика постмодерне. Доба нових империја. Осврти на геополитику 21. века*, Преводилачка радионица „Росић“, „Никола Пашић“, Београд, 2009.
- Ђурковић Миша, *Диктатура, нација, глобализам*, ИЕС, Београд, 2002.
- Кљакић Љубомир, „Последњи циклус последње кризе“, зборник *Време глобализације*, приредио Милош Кнежевић, Дом културе Студентски град, Београд, 2003.

- Кнежевић Милош, „Маглина новог светског поретка. *Ordo ab cao*“, *Држава*, бр. 61-62, мај-јуни 1996.
- Кнежевић Милош, „Угасле страсти геополитике. Мишићава љубав географије и политике. Ликови просторних промена“, *Држава*, бр. 59-60, март-април 1996.
- Кнежевић Милош, „Геополитичност простора моћи. Моћ простора и простор моћи“, зборник *Геополитичка стварност Срба*, Институт за геополитичке студије, Београд, 1997.
- Кнежевић Милош, „Дилеме плурализоване глобализације. *Aut global aut nihil*“, зборник *Време глобализације*, приредио Мило Кежевић, Дом културе Студентски град, Београд, 2003.
- Кнежевић Милош, „Време и простор глобализације“, зборник *Време глобализације*, приредио Милош Кежевић, Дом културе Студентски град, Београд, 2003.
- Кнежевић Милош, *Мозаик геополитике. Идентитет, транзиција, српско питање*, Институт за политичке студије, Београд, 2008.
- Кнежевић Милош, „Обрасци у менама мишљења. Разноликост и несталност образаца у свету живота“, зборник *Промена образаца мишљења. Судбина критичког мишљења у раздобљу транзиције*, приредио Милош Кежевић, ДКСГ, Београд, 2011.
- Кнежевић Милош, „Србија и 'Западни Балкан'. Спорна западност Западног Балкана“, *Национални интерес*, бр. 3, 2012.
- Кнежевић Милош, *Призма геополитике. Геополитичка димензија националног идентитета*, Институт за политичке студије, Београд, 2013.
- Кнежевић Милош, „Геополитички приступ међународним односима. Проблеми, обрасци, методе“, зборник *Свет и нове геополитичке парадигме*, уредио Миломир Степић, Институт за политичке студије, Београд, 2017.

- Матић Милан, *О српском политичком обрасцу*, Службени лист СРЈ – Институт за политичке науке, Београд, 2000.
- Марковић Михаило, *Критичка друштвена наука*, четврти том, БИГЗ, Гене-с штампа, Просвета, СКЗ, Београд, 1994.
- Милашиновић Срђан, Јевтовић Зоран, *Методологија истраживања конфликта и кризно комуницирање у савременом друштву*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2013.
- Митровић Љубиша, *Савремени Балкан у кључу геополитике*, ИПС, Београд, 2008.
- Петровић Александар, „Res publica и Res occulta“, *Хептадекагон. Речник технологије као анти-утопија (Pro et contra)*, ИЕС Институт за европске студије, Београд, 2017.
- Печујлић Мирослав, „Планетарни бог Јанус – два лика глобализације“, зборник *Време глобализације*, приредио Милош Кнежевић, ДКСГ, Београд, 2003.
- Савић Миле, *Ванредно стање*, „Уместо увода: рам за скицу“, стр. 10, „Филип Вишњић“, Београд, 1999.
- Степић Миломир, Вуковић Небојша, „Поимање простора у времену геополитичке транзиције“, чланак у зборнику *Промена образаца мишљења у раздобљу транзиције*, уредник Милош Кнежевић, ДКСГ, Београд, 2011.
- Степић Миломир, *Геополитика. Идеје, теорије, концепције*, Институт за политичке студије, Београд, 2016.
- Стиглић Џозеф, *Противречности глоблизације*, СМБ, Београд, 2002.
- Суботић Момчило, *Идентитет и геополитичка стварност Срба*, Институт за политичке студије Београд, 2012.
- Хантингтон Семјуел, *Сукоб цивилизација – и преобликовање светског поретка*, ЦИД, Погорица – Романов, Бања Лука, Бања Лука, 2000.

- Хелд Дејвид, *Демократија и глобални поредак*, „Филип Вишњић“, Београд, 1997.
- Хиршман Алберт, *Страсти и интереси*, Филип Вишњић, Београд, 1999.
- Цветковић Владимир, *Социологија политике. Проблеми, теорије, идеологије*, књига прва, Факултет безбедности, Београд, 2018.
- Belančić Milorad, „Polemos“, *Novi nihilizam. Post-modernistička kontrovereza*, zbornik, priredio Nenad Daković, Dom omladine Beograda, Beograd, 1996.
- Dahl Robert, „Can International organizations be democratic? A sceptic view“, Shapiro Ian and Hacker Cordon Casiano (ed.), *Democracy Edges*, Cambridge University Press, Cambridge, 1999.
- Hejvud Endru, *Politika*, Clio, Beograd, 2004.
- Jovanović Bojan, *Digitalna despotija*, Nova knjiga, Podgorica, 2008.
- Knežević Miloš, *Moć Zapada. Nova strara Evropa I*, глава „Preobražaj Zapada“, str. 131-169, Mali Nemo, Pančevo, 2005.
- Konoli Vilijam, „Suštinski sporni pojmovi“, у Gali Brajs Valter, Konoli Vilijam, *Suštinski sporni pojmovi*, priredili M. Sladeček, B. Vranić, IFDT, Akademska knjiga, FPN, Beograd, Novi Sad, 2017.
- *Leksikon temeljnih pojmova politike*, Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Savić Mile, *Politika filozofskog diskursa. Praktične implikacije postmoderne filozofije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2004.
- Sovel Tomas, *Konflikt vizija. Ideološki koreni političkih borbi*, „Filip Višnjić“, Beograd, 2007.
- Tadić Ljubomir, *Politikološki leksikon, Osnovni pojmovi nauke o politici*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 1996.

Miloš Knežević

GEOPOLITICITY OF POLITICOLOGY
The possibilities of geopolitics as geopolitical science

Resume

The starting point of this paper emphasizes the need to understand the character and meaning of social, especially political conflicts. It is not enough to interpret the separate normative structures of law and politics; it is also necessary to bear in mind the conflicting processes that characterize them. Although the law contains political potentials and politics contain legal potentials, the two normative structures are not identical. In addition to being political, every state is also a legal entity. Political and legal needs and demands are often in contradictions that are mutually exclusive. Positive law and current politics can be in a harmonious and synergistic relationship, but also in a destructive conflict. The author further focuses on the material assumptions of physical geography and political processes. Political creations are manifested, built, lasted and decomposed in a spatial dimension. The dynamics of political phenomena occur in political processes that also occur in space. These spaces can be designated as political spaces of life. Spatial phenomena from the point of view of nature and society in a broad scientific context are covered by physical and social geography, and in the latter, anthropogenic geography, political, religious, cultural, historical geography and other disciplines. On the theoretical plane, the relationship between geography and politics is manifested in geopolitics. In political science as a general science of politics, however, a suspicion towards geopolitics is noticeable. The critics of geopolitics are based on prejudices from earlier times and doubts about its modern science and theorizing. The development of all types of stud-

ies of international and interstate relations has, in the meantime, weakened objections of this kind. From the heremeneutical point of view of critical geopolitics and conceptual political science, the author questions the possibilities of constructive adjustments to geopolitical heritage and theoretical innovations in a timely manner. Since geopolitical discourse in the course of globalization is constantly growing and developing, one of the rational solutions to the doubts, in the author's view, is the theoretical and disciplinary formation of geopolitical science.

Keywords: space, nature, geography, politics, political space, political science, geopolitization, geopolitics, geopolitical science.

* Овај рад је примљен 15. фебруара 2020. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 20. фебруара 2020. године.